

УДК: 37.091:613.95(438) «1920/1930»С. Копчинський
 DOI: 10.24144/2524-0609.2021.48.371-374

Сливка Лариса Володимирівна
 кандидат педагогічних наук, доцент
 кафедра педагогіки початкової освіти
 ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
 м. Івано-Франківськ, Україна
 loroczka@ukr.net
 ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1865-6326>

«ЕРА КОПЧИНЬСЬКОГО» АБО РОЗВИТОК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ШКІЛЬНОЇ ГІГІЄНИ У ПОЛЬЩІ ЗА МІЖВОЄННОЇ ДОБИ ХХ СТ.

Анотація. Актуальність задекларованої у статті теми зумовлена увагою сучасної української педагогіки до проблем здоров'я виховання дітей і молоді, що, своєю чергою, передбачає вивчення творчості зокрема польських медиків і освітян міжвоєнного двадцятиріччя ХХ ст. Мета статті – репрезентувати організаційну, практичну і літературну спадщину лікаря, гігієніста, громадського і державного діяча Станіслава Копчинського (пол. *Stanisław Kopczyński*; 1873–1933). У дослідженні було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, а саме: історико-педагогічний, аналіз, синтез, узагальнення, порівняння наукових джерел, конкретно-історичний, джерелознавчий аналіз, джерелознавчий синтез, біографічний, метод індукції. Стаття анонсує «доміжвоєнний» професійний і організаційний досвід Ст. Копчинського у сфері шкільної гігієни, з яким вчений увійшов у «державний» етап своєї життєдіяльності, і характеризує організаційну діяльність гігієніста за міжвоєнної доби ХХ ст. Відтак, у статті звучено прізвиська візитаторів шкільної гігієни і шкільних лікарів, які в 20-х – 30-х рр. ХХ ст. здійснювали систематичну та цілеспрямовану роботу у сфері шкільної гігієни та фізичного виховання, універсально наукову і просвітницьку діяльність Ст. Копчинського (деталізовано значення так званих «четвергів після п'ятнадцятого»; окреслено сутність систематичного і принагідного гігієнічного виховання учнів загальноосвітніх шкіл; анонсовано збірку «Гігієнічні бесіди. Методичні проекти і вказівки»). Зроблено висновок про те, що Ст. Копчинський репрезентував нову парадигму шкільної гігієни, яка передбачала пильну вагу до промоції здоров'я серед дітей і молоді засобами освіти і виховання та залучення вихованців до активної співпраці у плеканні їхнього здоров'я.

Ключові слова: шкільна гігієна; здоров'язбережувальне виховання; Станіслав Копчинський; учні загальноосвітніх шкіл; Польща; міжвоєнний період ХХ ст.

Вступ. Потреба збереження, зміцнення і формування здоров'я зростаючої особистості актуалізує потребу вивчення позитивного європейського досвіду у цьому контексті з метою його доцільного використання в українському педагогічному просторі. В зазначеному аспекті заслуговує на увагу творчість польських медиків, гігієністів, освітян, громадських діячів міжвоєнного двадцятиріччя ХХ ст., переосмислення якої відкриває дещо нові підходи до реалізації здоров'язбережувального виховання дітей та молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українською наукою уже накопичено певний історико-педагогічний матеріал, який репрезентує історію польського здоров'язбережувального руху. Так, перші ґрунтовні спроби вивчення польського досвіду організації навчально-виховного процесу, спрямованого на формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів другої половини ХХ – початку ХХІ століття представлено у працях Т. Єрмакової, В. Єфімової, І. Мордвінової. Проблеми фізичного виховання дітей і молоді у Польщі в історичному аспекті вивчали Е. Вільчковський, Р. Гах, Н. Долгова, В. Пасічник. Окремі вектори «західноукраїнської» здоров'яорієнтованої освітньої парадигми міжвоєнного періоду ХХ ст. актуалізовано у працях Г. Білавич, І. Білавича О. Винничука, О. Волянук, Л. Клос, З. Нагачевської, Б. Савчука. Разом з тим, персоналістичний вимір польського виховно-освітнього простору не став предметом системного вивчення та спеціального аналізу в Україні.

Метою статті є висвітлення літературної та організаційно-практичної спадщини лікаря, гігієніста, громадського і державного діяча Станіслава Копчинського (пол. *Stanisław Kopczyński*; 1873–1933) у сфері шкільної гігієни задля виокремлення до-

цільних аспектів цього історичного досвіду і творчого використання у сучасній українській теорії і практиці. Використано комплекс загальнонаукових та спеціальних або часткових методів, а саме: історико-педагогічний аналіз, синтез, узагальнення, порівняння наукових джерел, які стали основою для визначення ступеня наукової розробки проблеми; конкретно-історичний метод, який дав змогу проаналізувати і висвітлити перевірені факти з історії здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі у широкому соціокультурному аспекті; джерелознавчий аналіз, джерелознавчий синтез і біографічний метод, які сприяли вивченню ідей, поглядів і внеску Ст. Копчинського у розвиток польської теорії і практики шкільної гігієни; для реконструкції фрагментів діяльності предмету дослідження застосовано метод індукції (дослідження розпочиналося зі збирання фактів, котрі пізніше систематизувалися, аналізувалися і узагальнювалися).

Виклад основного матеріалу. Найвидатнішою постаттю феномену «шкільна гігієна» у Польщі без вагань можна назвати Ст. Копчинського. В «державний» етап своєї життєдіяльності, який датується 1918 роком – роком здобуття Польщею незалежності, Ст. Копчинський увійшов із потужним капіталом професійного і організаційного досвіду. Це досвід був позначений, з одного боку, колосальними практичними ініціативами, реалізованими гігієністом, коли він працював шкільним лікарем у варшавській семикласній Торгівельній Школі Купецького Згромадження (пол. *Szkola Handlowa Zgromadzenie Kupców*), яка стала своєрідною «майстернею» і «полігоном» для практичного втілення накреслених Ст. Копчинським гігієнічних «дороговказів». З другого боку, вже наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у своїх працях

вчений охарактеризував теоретичні основи шкільної гігієни, трактував цей феномен значно ширше, ніж суто лікарсько-гігієнічна опіка учнів у школі і контроль за санітарним станом шкільних приміщень, намагався наситити структуру шкільної гігієни виховним складником – «піднести» учня до ролі свідомо співпрацюючого суб'єкта у розв'язанні проблеми власного здоров'язбереження [1].

Тож, завдяки знанням і досвіду, а також – особистим рисам, Ст. Копчинський, як ніхто інший, підходив на роль «першого гігієніста» у відродженій Польщі. Ще в березні 1917 року вченого було призначено референтом у Департаменті Освіти Громадської Тимчасової Ради Польщі (пол. *Departament Oświecenia Publicznego Tymczasowej Rady Stanu*), цього ж року Ст. Копчинський перейшов у Департамент Здоров'я (пізніше перетворений на Міністерство Здоров'я) і отримав посаду начальника відділу [2, s. 78–81]. Завдяки титанічній праці гігієніста, його умінню згуртувати навколо себе старих і нових однодумців, в архіскладному для Польщі 1918/1919 навчальному році розпочали роботу 296 шкільних лікарів, які працювали переважно у великих містах [3, s. 20]. Долю сільських шкіл Ст. Копчинський віддав у руки повітових лікарів [4].

На скликаному у квітні 1919 року у Варшаві так званому Вчительському Сеймі (пол. *Sejm Nauczycielski*) окремо працювала секція, присвячена проблемам фізичного виховання і шкільної гігієни. Потужним акордом дебатів щодо розв'язання проблем здоров'я дітей і молоді засобами освіти став виступ Ст. Копчинського, зміст якого формулюємо у такі тези: фізичне виховання є рівноцінним розумовому; школа оберігає здоров'я дитини, дбає про її розвиток, забезпечуючи гігієнічні умови і всебічну лікарську опіку; школа залучає учня до гігієнічної культури; школа розвиває фізичні сили дитини шляхом раціонального та індивідуального фізичного виховання (мінімум вправ: півгодини щоденно, плюс ігри і післяобідні забави); вчитель є партнером шкільного лікаря у сфері здоров'язбережувального виховання учня; до цієї ролі педагог повинен бути відповідно підготовлений. Ці постулати були прийняті пленумом Сейму і лягли в основу розробленої Ст. Копчинським «програми-максимум», реалізацію якої він взяв на себе [2, s. 82].

Навесні 1920 року Ст. Копчинський перейшов до Міністерства Віросповідань і Публічної Освіти (МВіПО) (пол. *Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, MWRiOP*) на звільнене місце начальника відділу фізичного виховання і шкільної гігієни. Цей відділ став єдиним розпорядником справ щодо здоров'я шкільної молоді в Другій Речі Посполитій. 1922 року МВіПО розпочало організацію інстанцій другого рівня – округних кураторій з рефератами шкільної гігієни і фізичного виховання. Ст. Копчинський ретельно і дбайливо добирив людей на відповідні посади: візитаторами шкільної гігієни стали Кароль Міткевіч (пол. *Karol Mitkiewicz*) у Познані та Варшаві, Стефан Шуман (пол. *Stefan Szuman*) у Познані, Вітольд Гондзікевич (пол. *Witold Gądzikiewicz*) у Кракові, Міхал Цьвірко-Годицький (пол. *Michał Cwirko-Godycki*) у Познані; візитаторами фізичного виховання стали Зигмунд Виробек (пол. *Zygmunt Wyrobek*) у Кракові, Хелена Ольшевська (пол. *Helena Olszewska*) у Варшаві, Марія Германувна (пол. *Maria Germanówna*) у Львові, Ромуальд Чижевський (пол. *Romuald Czyżewski*) у Вільнюсі, Марьян Кравчик (пол. *Marian Krawczyk*) у Варшаві, Валеріан Сікорський (пол. *Walerian Sikorski*). Когорту управлінців доповнювали «нестори гігієни» – шкіль-

ні лікарі – які у різних куточках Польщі особистим прикладом заохочували інших, здійснювали наукові розвідки у сфері шкільної гігієни, творчо розвивали і реалізовували її методику. Так, у Варшаві в гімназії імені Рея працював Леон Верніц (пол. *Leon Marek Wernic*), в жіночих школах – Матильда Бехлер (пол. *Matylda Biehler*), в гімназії імені Міцкевича – Теодор Драбчик (пол. *Teodor Drabczyk*), у міських школах – Мар'ян Рошковський (пол. *Marian Roszkowski*), у школі землі Мазовецької – Клеменс Сокаль (пол. *Klemens Sokal*). В міських школах Кракова працювали Адольф Кленск (пол. *Adolf Klęsk*) та Хелена Соколовська (пол. *Helena Sokolowska*). В Познані в міських школах трудився Тадеуш Шульц (пол. *Tadeusz Szulc*), а в духовних семінаріях – Павел Гонтковський (пол. *Paweł Gątkowski*). У Плоцьку в гімназії імені Ягелли працював Олександр Мацеш (пол. *Aleksander Maciesz*), в єврейських школах – Мечислав Темерсон (пол. *Mieczysław Themerson*). Валеріан Сербенський (пол. *Walerian Serbeński*) здійснював лікарську опіку у школах Львова, Броніслав Хандельсман (пол. *Bronisław Handelsman*) – у школах Лодзя, Пьотр Кламжинський (пол. *Piotr Klamrzyński*) – у школах Білостока та Кременя. Титанічна практична діяльність «опікунів» шкільної гігієни та фізичного виховання опиралася на наукове підґрунтя знаних і славетних вчених міжвоєнної доби ХХ ст., які працювали у різних куточках відродженої Польщі – Станіслава Цехановського (пол. *Stanisław Ciechanowski*, м. Краків), Еугеніуша Пясецького (пол. *Eugeniusz Piasecki*, м. Познань), Тадеуша Ярошинського (пол. *Tadeusz Jaroszyński*, м. Варшава), Здіслава Стеусінга (пол. *Zdzisław Steusing*, м. Львів), Казимира Караффи-Корбута (пол. *Kazimierz Karaffa-Korbut*, м. Вільно). Результати систематичної та цілеспрямованої роботи у сфері шкільної гігієни та фізичного виховання постійно озвучувалися комісією здоров'я у Сеймі, яку на той час очолював Стефан Роттермунд (пол. *Stefan Waclaw Rottermund*) [2, s. 86].

Крім роботи у МВіПО, Ст. Копчинський здійснював діяльність як член Наукової Ради Фізичного Виховання і активно працював у редакційних грохах двомісячника «Опіка над дитиною» (пол. *Opieka nad Dzieckiem*) та часопису «Фізичне виховання» (пол. *Wychowanie Fizyczne*) – єдиного і спільного видання для висвітлення питань шкільної гігієни і фізичного виховання.

Стислим каталогом здійснюваних Ст. Копчинським справ у МВіПО, а також громадським звітом гігієніста як чиновника можна вважати виданий 1928 року збірник розпоряджень і наказів щодо питань шкільної гігієни за 1918 – 1928 pp.[5].

Ст. Копчинський не обмежувався виключно обов'язками чиновника, він залишався «учителем» і «професором без кафедри». До прикладу, проводив щомісячні наукові зібрання – так звані «четверги після п'ятнадцятого» (пол. *czwartki po piętnastym*) – які відбувалися у четвер після 15 числа кожного місяця у будівлі на вулиці Багателя (пол. *ul. Bagatela, 12*). Крім лікарів та освітян з Варшави на ці зібрання приїжджали також гості з провінцій, запрошували на них представників інших професій, діяльність яких була тим чи іншим чином пов'язана із проблемами забезпечення здоров'я зростаючої особистості. «Четверги» стали місцем вільного обміну думками та актуальною інформацією, обговорювані питання ретельно протоколювалися і систематично оприлюднювалися в журналі «Фізичне виховання». Популярність цих засідань підтверджується тим, що тривали вони близько 30 років [2, s. 92].

Найбільш важливим для Ст. Копчинського був

здоров'явиховний вектор шкільної гігієни, який за міжвоєнної доби ХХ ст. озвучувався як «гігієнічне виховання». Основні акценти у цих виховних впливах гігієніст ставив не на освітній аспект (навчання у цій сфері), а власне на виховний і самовиховний. Важливими засобами гігієнічного виховання Ст. Копчинський вважав Кола Польського Червоного Хреста (пол. *Kola Polskiego Czerwonego Krzyża; Kola PCK*), абстинентські кола (пол. *kółka abstynencki*), клуби юних гігієністів (пол. *kluby małych higienistów*), харцерські осередки (пол. *harcerstwo*) [2, s. 104]. За будь-якої нагоди, очільники цих спільнот отримували від вченого розмаїті поради щодо ефективних шляхів здоров'яорієнтованої діяльності, щодо привабливих форм індивідуальних та групових змагань (приміром, «конкурси здоров'я» чи «рекорди здоров'я»), ін. [6]. Як доцільний засіб гігієнічного виховання у школі, Ст. Копчинський пропагував випробувану за своєї каденції на посаді шкільного лікаря методику активізації учнів в усіляких «принагідних» ситуаціях (під час лікарських досліджень, гігієнічних оглядів), вказував на потенційний виховний ефект таких «нагод» і підкреслював їхню роль у формуванні в учнів гігієнічної свідомості та відповідних навичок [2, s. 105]. Разом із методистом з біології Вандою Габеркантивною (пол. *Wanda Haberkantówna*) Ст. Копчинський опрацював цикл бесід гігієнічної тематики і розробив методичні вказівки до їх проведення. 1924 року ці матеріали було укладено в збірку «Гігієнічні бесіди. Методичні проекти і вказівки» [7].

Будучи глибоко переконаним у тому, що учня, який вивчав гігієну, можна визнати таким, який справді завершив свою освіту, Ст. Копчинський намагався ввести «систематичний» курс гігієни до навчальних програм останнього класу загальноосвітньої школи, а для гімназій було розроблено навчальну дисципліну «Рятівництво», яку періодично то включали до навчальних програм, то вилучали з них [2, s. 107].

Викладений матеріал дає підстави зробити **висновок**, що у Польщі міжвоєнного двадцятиліття ХХ ст. Ст. Копчинський репрезентував досконалу концепцію гігієнічно-педагогічної діяльності. Видатний клініцист, перед яким стояла успішна наукова кар'єра, вирішив пов'язати своє життя із шкільною гігієною та фізичним вихованням – «попелюшками» тогочасної освіти – і, не зраджуючи лікарського покликання, увійшов у роль «вчителя здоров'я». Поєднуючи тверезий розум і почуття реальності з гарячим серцем і емоційним ставленням до світу, він надихав до означеної праці інших: одних – аргументами, інших – власним запалом. Тож, не дивно, що у редакційній статті одного з номерів місячника «Фізичне виховання», присвяченій узагальненню заслуг Ст. Копчинського, технології шкільної гігієни, запропоновані вченим, характеризувалися як такі, що сприяли виведенню учнів із «катакомб освіти» і «біологічної темноти», а «міжвоєнна доба» розвитку теорії і практики шкільної гігієни загалом називалася «новою ерою» та «ерою Копчинського».

Список використаної літератури

1. Сливка Л. Концепція здоров'язбережувального виховання Станіслава Копчинського. *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика», присвяченої 160-річчю від дня народження С.Русової (25 лютого 2016 р., м. Івано-Франківськ, Україна) / за заг. ред. Т.К. Завгородньої*. Івано-Франківськ, 2016. С.82–88.
2. Demel M. Nauczyciel zdrowia. Życie i dzieło doktora Stanisława Kopczyńskiego. 1873 – 1933 – 1973. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1972. 140 s.
3. Higiena szkolna: podręcznik zbiorowy dla kierowników szkół, nauczycieli i lekarzy szkolnych / pod red. Stanisława Kopczyńskiego. Warszawa: M. Arct, 1921. 820 s.
4. Kopczyński St. Rola lekarza powiatowego w dozorcze higieniczno-lekarskim nad szkołami (podług wykładów dla kandydatów na lekarzy powiatowych, wygłoszonych w Warszawie w grudniu 1917 r.). Warszawa. 1919.
5. Rozporządzenia i okólniki w sprawach higieny szkolnej i wychowania fizycznego za lata 1918 – 1928 / red. St. Kopczyński. Warszawa: Książnica-Atlas; Nakładem Min. WRO, 1928. 268 s.
6. Kopczyński St. Konkursy zdrowia w szkołach. *Praca Szkolna*. 1930. nr. 12.
7. Kopczyński St., Haberkantówna W. Pogadanki Higieniczne. Projekty i wskazówki metodyczne. Warszawa : Drukarnia Rolnicza; Skład główny w księgarni Arcta, 1924. 24 s. (Odbitka ze «Szkoły powszechnej»).

References

1. Sliyva, L. (2016). Konceptiya zdoroviyazberezhivального vychovannia Stanislava Kopchynskogo [The concept of health education of Stanislav Kopchynsky]. In T. K. Zavorodnaya (Ed.). *Pedagogical Personalism: Theory, History, Educational Practice, dedicated to the 160th anniversary of the birth of S. Rusova – Proceedings of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference (February 25, 2016, Ivano-Frankivsk, Ukraine)* (pp.82–88). Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
2. Demel, M. (1972). *Nauczyciel zdrowia. Życie i dzieło doktora Stanislava Kopchynskiego. 1873 – 1933 – 1973* [Health teacher. Life and work of doctor Stanislav Kopchynsky. 1873 – 1933 – 1973]. Our Bookstore. [in Polish].
3. Kopchynskiy, S. (Ed.). (1921). *Higiena shkolna: podrechnik zbiorovy dla kerovnikov shkul, nauchycheli i lekarzhy shkolnych* [School hygiene: a textbook for principals, teachers and school doctors]. M. Arct. [in Polish].
4. Kopchynski, St. (1919). *Rola lekarza powiatowego w dozorcze higieniczno-lekarskim nad shkolami (podlug vykladuv dla kandydatuv na lekarzhy povyatovych, vygloshonych v Varshavye v grudniu 1917 r.)* [The role of the county doktor in the hygienic and medical care of schools (based on lectures for candidates for county doktors delivered in Warsaw in December 1917)]. Warsaw. [in Polish].
5. Kopchynskiy, S. (Ed.). (1928). *Rozpoznondzenia i okulniki v spravach higieny shkolnej i vychovania fizychnego za lata 1918 – 1928* [Orders and decrees in matters of school hygiene and physical education for 1918 – 1928]. Atlas Bookstore. [in Polish].
6. Kopchynski, St. (1930). Konkursy zdrowia v shkolach [School Health Competitions]. *School Press*. 12. [in Polish].
7. Kopchynski, St., & Haberkantuvna, W. (1924). *Pogadanki Higieniczne. Proyekty i vskazuvki metodychne* [Hygienic conversations. Projects and methodical instructions]. Agricultural Printing House; The main warehouse in the Arct bookstore. (Imprint from the «General School»). [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 29.03.2021 р.
Стаття прийнята до друку 04.04.2021 р.

Slyvka Larysa

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Pedagogy of Primary Education
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

**«ERA OF KOPCHYNSKYI» OR DEVELOPMENT OF THEORY AND PRACTICE OF SCHOOL
HYGIENE IN POLAND IN THE INTERWAR PERIOD OF THE TWENYIETH CENTURY**

Abstract. The urgency of the topic declared in the article is due to the attention of modern Ukrainian pedagogy to the problems of health of children and youth, which, in turn, involves the study of creativity in particular Polish physicians and educators of the interwar twentieth century. The purpose of the article is to represent the organizational, practical and literary heritage of the physician, hygienist, public and statesman Stanislaw Kopchynskyi (Polish: Stanisław Kopczyński; 1873–1933). The study used a set of general and special methods, namely: historical and pedagogical analysis, synthesis, generalization, comparison of scientific sources, which became the basis for determining the degree of scientific development of the problem; concrete-historical method, which allowed to analyze and highlight the verified facts from the history of health education of students of secondary schools in Poland in a broad socio-cultural aspect; source analysis, source synthesis and biographical method, which contributed to the study of ideas, views and contributions of St. Kopchynskyi in the development of Polish theory and practice of school hygiene; for the reconstruction of fragments of the subject's activity the method of induction was used (the research began with the collection of facts, which were later systematized, analyzed and generalized). The study announces the «pre-war» professional and organizational experience of St. Kopchynskyi in the field of school hygiene, with which the scientist entered the «state» stage of his life, and characterizes the organizational activities of the hygienist during the interwar period of the twentieth century. Thus, the article contains the names of visitors to school hygiene and school doctors, who in the 20s – 30s of the twentieth century, carried out systematic and purposeful work in the field of school hygiene and physical education, emphasized the scientific and educational activities of St. Kopchynskyi (the meaning of the so-called «Thursdays after the fifteenth» is detailed; the essence of systematic and appropriate hygienic education of secondary school students is outlined; the collection «Hygienic conversations. Methodical projects and instructions» is announced). It is concluded that St. Kopchynskyi represented a new paradigm of school hygiene, which provided a strong emphasis on the promotion of health among children and youth through education and upbringing and the involvement of students in active cooperation in nurturing their health.

Key words: school hygiene; health education; Stanislaw Kopchynskyi; secondary school students; Poland; interwar period of the twentieth century.